

**БЎЛАЖАК БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚИТУВЧИЛАРИДА
ИМПРОВИЗАЦИЯ КЎНИКМАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ**

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.12.87.024>

*Хамраева Назира Равшановна,
Жиззах давлат педагогика институти ўқитувчиси*

Мақолада бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларида импровизация кўникмасини ривожлантириш технологиялари тўғрисида тўлиқ маълумот берилган. Ундан ташқари импровизация нима эканлиги, ўқитувчи ўқувчи олдида ўзини шу ҳолатда қандай тутиши кераклиги ҳақида айтиб ўтилган.

Калит сўзлар. Бошланғич синф, импровизация, кўникма, ривожлантириш, технология, оғзаки нутқ, ибора, жумла.

**ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ
ШКОЛЫ**

*Хамраева Назира Равшановна,
Преподаватель Джиззакского государственного педагогического
института*

В статье представлена подробная информация о технологиях развития импровизационных навыков у будущих учителей начальных классов. Также объясняется, что такое импровизация и как учитель должен вести себя перед учеником в этой ситуации.

Ключевые слова. Начальный класс, импровизация, мастерство, развитие, техника, устная речь, выражение, предложение.

**TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF IMPROVISON
SKILLS IN FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS**

*Hamraeva Nazira Ravshanovna,
Teacher of Jizzakh State Pedagogical Institute*

The article provides detailed information on technologies for developing improvisational skills in future primary school teachers. It also explains what improvisation is and how a teacher should behave in front of a student in this situation.

Key words. Elementary class, improvisation, skill, development, technology, oral speech, expression, sentence.

Бошланғич синф ўқувчиларининг таълими ва тарбияси тизимида, жумладан уларнинг ахлоқий тарбиясида педагогнинг роли бекиёсдир. Бола ҳаётининг катта қисми айнан педагогик фаолият жараёнида кечади, унинг характери, ҳаётий қарашлари, маънавий-ахлоқий қадриятлари, яъни унинг шахсининг фундаментал сифатлари шаклланади. Айнан шунинг учун педагог шахси – “улғайишнинг идеал образи” ҳисобланиб, унга кўра унинг яхлитлиги, уйғунлиги ва биринчи навбатда маънавий-ахлоқий қадриятлари ва установкалари боланинг шаклланишида ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлади.

Бошланғич синф ўқувчилари билан амалга ошириладиган ҳар қандай таълим-тарбиявий тадбирлар уларнинг дарсда олган билимларини тўлдириши лозим. Шу жиҳатдан қараганда, бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини ўқувчиларни ахлоқий тарбиялашга тайёрлашда дарсдан ташқари иш шаклларида тўғри фойдалана олиш ҳам муҳим педагогик аҳамиятга эга. Мазкур таълим-тарбиявий тадбирларнинг узвийлиги ва узлуксизлигини таъминлаш ўқувчиларнинг билиш фаолиятини фаоллаштиради, қизиқишларини оширади, истеъдодларининг намоён бўлишига имконият яратиб беради. Шунга кўра, мазкур тадбирларни самарали ташкил этиш педагогик долзарб масалалардандир.

Бошланғич синф ўқувчилари билан синфдан ташқари таълим жараёнида ташкил этиладиган тадбирларнинг асосий вазифаси – ўқувчиларнинг дарсларда олган билимларини янада тўлдириш, кенгайтириш ва амалда татбиқ этишга ўргатишдан иборат. Бунинг натижасида ўқувчиларда миллий қадрият ҳисобланган ўйинлар, анъаналарга нисбатан қизиқиш ортади, улар қалбига миллий маданиятни сингдириш ва шу орқали ўқувчиларнинг ижтимоий фаолиятини самарали ташкил этилишини таъминлади. Бундай тадбирларда ҳам дарсда бўлгани сингари барча масъулият синф раҳбарининг зиммасига юклатилади. Бу эса ўз-ўзидан бўлажак ўқитувчидан изланиш, ташаббускорлик, ижодий ёндашувни талаб қилади.

Бошланғич синфларда ўтказиладиган синфдан ташқари тадбирларнинг ўзига хос хусусияти – ўқувчиларда ҳаётий компетенцияларни таркиб топтириш ва ривожлантиришдан иборат. Ўқувчилар кундалик ишларининг узвий давоми сифатида синфдан ташқари таълим-тарбиявий ишларда иштирок этадилар, савол-жавобларда қатнашадилар ва шу билан бирга ўз тенгдошларининг фикрларини ҳам тинглаб борадилар. Бунинг натижасида ўқувчиларнинг билими, маънавий дунёси бойиб боради.

Импровизатция – тайёргарликсиз баён этиш усули бўлиб, ўқитувчи ўқувчиларга савол ёки топшириқ беради ва дарҳол унинг жавобини тайёргарликсиз тушунтириб беришларини сўрайди. Бу усулнинг афзаллиги шундаки, ўқувчилар ўз шахсий фикрларига, дунёқарашига эга бўладилар, уларнинг оғзаки нутқи ривожланади, ҳар бир савол-топшириқларни хотирада тез-тез таҳлил қила олиш кўникмалари шаклланади.

Импровизатция (лот. импровисус – қутилмаган, бехосдан) – шеър, мусиқа ва б. ни олдиндан тайёргарликсиз, ижро давомида ижод этиш; актёр ўйинида бехосдан пайдо бўладиган илҳом, ижодий фантазия, руҳий кўтаринкилик, фикр, сўз, оҳанг ва тасвирнинг эркинлиги. Актёр ўйинидаги импровизатция ижро этилаётган ролни жонлантиради, унга янги маъно беради. Қадимда халқ театри актёрлари – скоморохлар, мимлар, бизда масхарабоз ва қизиқчилар, айниқса, италян халқ комедия театри (“Дел Арте”) актёрларининг ўйинида импровизатция асосий ўрин эгаллаган. Ўзбек актёрларидан Ҳожи Сиддиқ Исломов, Сойиб Хўжаев, Ғани Аъзамов каби актёрлар ижодида импровизатция муҳим рол ўйнаган.

Мусиқада импровизатциянинг икки асосий тури мавжуд. Анъанавий (оғзаки анъанадаги) мусиқада, шу жумладан, ўзбек мусиқа меросида муайян куйни импровизатция тарзида талқин этиш – мусиқа ижросининг асосий шаклларида бири ҳисобланади. Бунда созанда ёки хонанда турли мусиқа безак (мелизм)ларидан моҳирона фойдаланади, янги оҳанг ибора ва жумлаларини усталик билан киритади, авж ёки жўр овозларни ўзгартириш

каби усуллардан фойдаланади. Иккинчи тури – Импровизация услубида янги мусика асари (ёки маълум қисмини, мас, каденция)ни яратишдир. Композиторлик ижодида импровизация шакллари 16–17-асрларда ривож топиб, айниқса 19-асрда (белканто санъатида, виртуоз мусиқасида) ўз чўққисига кўтарилган. Жаз мусиқасида импровизация асосий ўрин тутади. Ўзбек созандаларидан А. Абдурашидов, А. Исмоилов, Қ. Дадаев ва б. импровизациядан моҳирона фойдаланишади.

Импровизация контекстида (кутилмаган вазият юзага келганлиги сабабли) ўқитувчилар учун турли хил хатти-ҳаракатлар мумкин:

табиий тури: самарали импровизация ҳаракатлари ўқитувчи учун психологик ва ҳиссий қийинчиликларни келтириб чиқармайди;

стресс-трансформатсион тип: юзага келган қийинчиликларни бартараф этиш учун шахснинг барча ресурсларини сафарбар қилиш мавжуд;

атайлаб қочиш тури: ўқитувчининг кутилмаган педагогик вазиятни бартараф этишдан онгли равишда қочиши (“сезмаслик”);

беихтиёр тормозловчи тури: чалкашлик ва ўқитувчининг ҳаракатларини тўлиқ ҳис қилиш;

ҳиссий бузилиш: ўқитувчи назоратсиз, тасодифий ҳаракат қилади, зиддиятни кучайтиради, ўзини тута олмайди ёки ҳис-туйғуларини яшира олмайди;

ноадекват тип: ўқитувчи ўз ҳис-туйғуларини яширади, лекин уларни педагогик жиҳатдан мақсадга мувофиқ тажриба ва ҳаракатларга айлантира олмайди.

Ҳозирги замон ўқитувчисининг асосий фазилатларидан бири ўз касбига садоқатлилиги, ғоявий эътиқодлилиги, ўз касбини севиши, бу касбга бўлган чексиз садоқат ўқитувчини бошқа касб эгаларидан ажратиб туради. Чунки, узлуксиз таълим тизимида таълим-тарбия ишининг юқори савияда олиб борилиши, фақат ўқитувчига, унинг касбий тайёргарлигига боғлиқ. Ўқитувчи шахсига қўйиладиган муҳим талаблардан бири шуки, у ўзи ўқитаётган фанларни чуқур билиши зарур. Предмети ва унинг назариясини чуқур билиши, уни қизиқишини ошириб, ўқитувчи обрўсини кўтаради. Ўқитувчилар ўқувчи билимининг бу билимларни болаларга етказа олиш имкониятларини кадрлабгина қолмай, балки уни шу фанга бўлган қизиқишини, унинг фидойлигини ҳам тақдирлашади. Ўқитувчининг юксак маданияти, унинг теран билим доираси таълим-тарбия ишларини муваффақиятли кечишига ёрдам беради. Ҳозирги замон ўқитувчиси миллий кадриятларни билибгина қолмай, уни кенг ота-оналар жамоатчилиги ичида, синфда оташин тарғиботчиси бўлиши керак. Педагогик фаолият ўз моҳиятга кўра ижодий характерга эга. Маълумки, инсон олдида бирор муаммо тургандагина, ижодкорликка эҳтиёж туғилади. Ўқитувчилик фаолияти ана шундай хусусиятга эга. Педагогик ижодкорликнинг асосий моҳияти педагогик фаолиятнинг мақсади ва тажрибасидир. Педагогик тажриба муаммоли вазиятларга жуда бойдир. Илғор педагогик тажриба деганда, биз ўқитувчининг ўз педагогик вазифасига ижодий ёндашишини, ўқувчиларнинг таълим-тарбиясида янги, самарали йўл ва воситаларни қидириб топишни тушунамик. Ҳозирги замон фан ва техника тараққиёти ўқитувчининг ижодкор бўлишини, фаннинг муҳим муаммолари юзасидан эркин фикр юрита олиши, фан ютуқларини ўқувчига етказа олиш ва ниҳоят ўқувчини ҳам ижодий фикрлашга, илмий-тадқиқот ишларига ўргата олишни

талаб қилади. Шунинг учун ўқитувчи, аввало, тадқиқотчилик малакаларини эгаллаши зарур. Ўқитувчи илмий-тадқиқот ишлари олиб бориши давомидабуюк мутафаккирлар, олимлар асарларини тўплайди, таҳлил қилади, улар асосида хулосалар чиқаради. У фан хулосаларидан ўзининг амалий фаолиятида, фойдаланиш жараёнида ҳозирги замон ўқитувчиси учун зарур бўлган жуда муҳим фазилатларни эгаллайди. Педагогик тажриба ўқитувчининг ўқув ишлари жараёнида эгаллайдиган билими ва кўникмалари йиғиндисидир. Бу ўқитувчининг педагогик маҳорати бўлиб, у педагогика фанининг ривожланишида бошланғич омил ҳисобланади.

Педагогик тажриба тўплаш тизими:

1. Мақсадни белгилаш
2. Таҳлил этиш, умумлаштириш, хулоса қилиш;
3. Ютуқларни аниқлаш;
4. Маълумот тўплаш.

Ўқитувчи тинимсиз ҳаракатда, изланишда бўлсагина ўқувчиларга билим бериб, уларни етук инсонлар бўлиб етишишларида муҳим роль ўйнайди. Ўқитувчи дарсни ташкил қилар экан, ўқувчилар ўқув фаолиятини активлаштирувчи ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантиришнинг муқобил режаларини амалга оширишни кўзда тутмоғи лозим. Дарсга бир мунча тарбиявий талаблар қўйилади. Ҳар дарс маълум даражада ғоявий йўналган аниқ тарбиявий вазибаларни бажариши, олинган илмий билимлар асосида дунёқарашни, юқори ахлоқий фазилатларни, эстетик дидни шакллантириб, таълимнинг ҳаёт билан мустақил алоқаларини таъминлаши зарур. Ўқувчиларда билимга қизиқишни, билимларни мустақил эгаллаш кўникмаларини қарор топтириш, ижодий ташаббускорликни қўллаб қувватлаш, уларнинг тасаввурлари чуқурлиги тарбиявий талаблардан ҳисобланади. Дарсга қўйиладиган ташкилий талаблар: мавзу (календарь) асосида дарс ўтказишнинг ишлаб чиқилган аниқ режаси мавжуд бўлиши, дарс ўз вақтида тугаши керак. Дарснинг мантиқий изчиллиги, тугалланмаганлиги ва дарснинг бошидан то охиригача ўқувчилар онгли интизоми таъминламоғи лозим. Дарсни ташкил этишда турли-туман воситалардан, ўқув-техник, компьютер, стационар ва динамик кўргазмалар қурооллардан фойдаланиши кўзда тутилади. Дарснинг таркибий тузилиши ўрганилаётган материалнинг мазмунига, дарсда фойдаланиладиган таълимнинг усул ва услубларига, ўқувчиларнинг тайёрланиш ҳамда ривожланиш даражасига, ўқув жараёнида дарснинг ўрнига боғлиқ.

Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини ўқувчиларни ахлоқий тарбиялашга тайёрлашда талабаларга синфдан ташқари тадбирларни амалга ошириш йўллари, ўқитувчи ана шу тадбирларнинг мазмун моҳиятини чуқур ўрганиши, унинг самарадорлигини таъминлашга жиддий эътибор қаратиши кераклиги ҳақидаги билимлар сингдирилиши мақсадга мувофиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

Максудов У.Қ. Бошланғич синф ўқувчиларида халқ оғзаки ижоди воситасида ижтимоий фаоллигини шакллантиришнинг педагогик имкониятлари // Тошкент давлат педагогика университетининг Илмий ахборотлари илмий-назарий журнали. – Тошкент, 2019, №3(19). Б.53-56.

Исмоилова З, Тарбиявий ишлар методикаси. –Т.: Истиқлол, 2003.

Каджаспиров Г.М. Педагогическая словарь. – Москва: “Академия”, 2003. 117 стр.